

tekst:
**Dirk Raes &
Dirk Maes**

In het Zoniënbos hebben vlinders een toekomst!

foto: Dirk Raes

Zo'n 10 km ten zuiden van Brussel ligt het Zoniënbos, het grootste loofbos van Vlaanderen.

Eens herbergde dit bos een zeer rijke dagvlinderfauna, maar vele soorten zijn ondertussen verdwenen. Met een vlinder-vriendelijk beheersplan trachten de beheerders het Zoniënbos opnieuw aantrekkelijk te maken voor vlinders.

Met zijn bijna 4.400 ha is het Zoniënbos één van de grootste bossen in België. Iets meer dan de helft van deze oppervlakte is gelegen op Vlaams grondgebied. Tot de 10de eeuw was het een vrij natuurlijk bos, maar door overexploitatie verdwenen boomsoorten als eik en beuk langzaam van het toneel. Zachte houtsoorten als berk, Trilpopulier en wilg

**De Woudparelmoer-
vlinder is na 1940 niet
meer in het Zoniënbos
waargenomen.**

kregen geleidelijk de overhand. In het begin van de 18de eeuw besloot men echter de lage produktiviteit op te voeren door het aanplanten van beuk. Deze monokultuur heeft geleid tot een fraai ogend "kathedraalbos" (rechte bomen in een vrij donker bos zonder grote verschillen in leeftijdsopbouw). De bladstand bij beuken verhindert echter dat het licht tot op de bodem van het bos kan doordringen. Samen met de bodemverdichting door overrecreatie (wandelaars, ruiters, fietsers, ...) verhindert het gebruik van zware machines bij de exploitatie momenteel elke vorm van ondergroei. Sinds een aantal jaren past de Dienst Bos en Groen, de organisatie die verantwoordelijk is voor het beheer van het Zoniënbos een meer natuurgerichte bosbouw toe. In dit kader is recentelijk ook ingestemd met een proefproject dat moet leiden tot een vlindervriendelijk beheer van het Zoniënbos, waarbij niet langer de economische maar wel de ecologische belangen centraal staan.

Vroeger

De nabijheid van de hoofdstad zorgt ervoor dat het Zoniënbos de favoriete excursiebestemming was en is voor heel wat Brusselaars. Aan het einde van de vorige en het begin van deze eeuw was Pierre Halfants één van de vele Brusselse natuurliefhebbers, die een deel van de vlinderrijkdom van het toenmalige Zoniënbos in zijn vlinderkollektie vereeu-

foto: Henkjan Kievit

Tabel 1: Niet meer waargenomen dagvlinders in het Zoniënbos, met vermelding van de pentade waarin de laatste waarneming gedaan werd. Soorten, die gemarkeerd zijn met een * zijn trekvlinders of zwervers.

Sleutelbloemvlinder	1846-50
Groot geaderd witje	1886-90
Morgenrood	1891-95
Bruin blauwtje	1901-05
Tweekleurig hooibeestje	1901-05
Dwergblauwtje	1911-15
Zilverstreephooibeestje	1911-15
Bont dikkopje	1921-25
Bosparelmoervlinder	1921-25
Heideblauwtje	1926-30
Woudparelmoervlinder	1936-40
Boswitje	1941-45
Bruine vuurvlinder	1941-45
Klaverblauwtje	1941-45
Kleine parelmoervlinder	1941-45
Moerasparelmoervlinder	1941-45
Resedawitje*	1941-45
Zilvervlek	1941-45
Adippevlinder	1946-50
Kaasjeskruidikkopje	1946-50
Rouwmantel	1946-50
Zilveren maan	1946-50
Bleek blauwtje*	1951-55
Bruin dikkopje	1951-55
Keizersmantel	1956-60
Heivlinder	1966-70
Kleine weerschijnvlinder	1966-70
Tijgerblauwtje*	1966-70
Veldparelmoervlinder	1966-70
Aardbeivlinder	1971-75
Dambordje*	1971-75
Gele luzernevlinder*	1971-75
Groentje	1971-75
Grote parelmoervlinder	1971-75

wigd heeft (Tips & Halflants, 1977a, 1977b, 1978). Alles samen zijn niet minder dan 66 soorten dagvlinders bekend van het Zoniënbos, waarvan er recent echter 37 niet meer waargenomen werden (zie tabel 1). Opvallend in deze lijst is het vroegere voorkomen van soorten als de Heivlinder, het Heideblauwtje en het Groentje die vroeger op de open, met heide begroeide plekken in het Zoniënbos voorkwamen. Voor het overige zijn er nog al wat typische vlinders van bossen en bosranden verdwenen uit of althans niet meer waargenomen in het Zoniënbos: Groot geaderd witje, Zilverstreephooibeestje, Bont dikkopje, Woud- en Bosparelmoervlinder, Zilvervlek, Adippevlinder, Rouwmantel, Keizersmantel, Kleine weerschijnvlinder, Grote parelmoervlinder, Grote vos, Sledoorpage, Iepepage en Grote ijsvogelvlinder. De oorzaak hiervan moeten we waarschijnlijk zoeken in de te eenzijdige bosbouwpraktijken waarin houtopbrengst belangrijker was dan het voorkomen van enkele dagvlindersoorten. De Oranje en Gele luzernevlinder zijn er recent evenmin waargenomen, zelfs niet in het goede trekvlinderjaar 1994. Het dichtgroeien

van open, beschutte plekken in het bos, waar deze soorten vroeger halt konden houden op hun trektocht, verklaart misschien het ontbreken van recente waarnemingen.

Monitoring

Sinds 1992 wordt er in het westelijke deel van het Zoniënbos een monitoringroute gewandeld. De resultaten van deze tellingen zijn terug te vinden in Tabel 2, die aangevuld is met de andere nog in het Zoniënbos voorkomende dagvlinders. Het jaarlijks toenemende aantal Koevinkjes, Bruine zandoogjes en Zwartsprietdikkopjes zou er op kunnen wijzen dat het grazige karakter van de begroeiing langsheen de monitoringroute toeneemt. De Citroenvlinder en de brandnetelvlinders Kleine vos, Dagnauwoog en Landkaartje bereikten in 1994 een absoluut dieptepunt. De Argusvlinder, in 1993 nog goed voor 40 exemplaren, moet het, om onverklaarbare redenen, in 1994 stellen met slechts één enkele verschijning.

Soorten als Sledoorpage, Eikepage, Bruine eikepage en Kleine ijsvogelvlinder komen waarschijnlijk nog wel ergens in het Zoniënbos voor, maar door hun vrij verborgen levenswijze, worden ze niet altijd even gemakkelijk waargenomen. Het Geelsprietdikkopje wordt door de grote gelijkenis met het Zwartsprietdikkopje, waarschijnlijk over het hoofd gezien, maar met een Latijnse soortnaam als '*sylvestris*' (wat "in het bos levend" betekent) mag zo'n soort niet ontbreken in het Zoniënbos. De Grote weerschijnvlinder is zonder twijfel de meest bijzondere vlinder in de huidige soortenlijst. Deze typische bosvlinder is al sinds 1850 uit het Zoniënbos bekend, maar wordt, door zijn verborgen levenswijze, niet elk jaar waargenomen.

De Grote weerschijnvlinder komt nog steeds in het Zoniënbos voor.

foto: Harold van de Oetelaar

Vlindervriendelijk bosbeheer

In 1994 is in het Zoniënbos gestart met een projekt dat de ambitieuze naam "Plan Keizersmantel" meekreeg. De Dienst Bos en Groen heeft hiervoor de samenwerking gevraagd van de Vlaamse Vlinderwerkgroep vzw en Pro Silva Vlaanderen (een vereniging, die streeft naar een meer natuurlijke bosbouw). Bij het doorgaan met de reeds eerder gestarte geleidelijke omvormingen van de beukenbestanden naar gemengde bestanden op basis van eik, worden verschillende "vlindervriendelijke" struiken als Mei- en Sleedoorn en Gelderse roos aangeplant. In andere delen van het bos wordt binnenkort het hakhoutbeheer in ere hersteld. Daarnaast zullen de bospaden niet alleen breder (lichtrijker!) worden; ook de spontane ontwikkeling van een zoom- en mantelvegetatie staat op het programma. Het regelmatig kappen van kleine oppervlakten bos, tenslotte, zal ruige bloemrijke vegetaties doen ontstaan, een ideale nektarbron voor dagvlinders.

Al deze maatregelen samen moeten leiden tot een natuurlijker bos dat beantwoordt aan de eisen van heel wat dagvlinders, maar dat ook andere dieren en planten ten goede komt. En waarom niet hardop dromen: wie weet komt de Keizersmantel, die zijn naam aan het be-

heersplan gegeven heeft, na jaren afwezigheid wel terug naar dit vlindervriendelijke Zoniënbos?

Met dank aan Koen Van Den Berge, Kris Peeters en Hans Van Dyck voor de hulp bij dit artikel. Benoit De Bast en Charles Verstraeten van de Landbouwfakulteit van Gembloux leverden de historische gegevens, waarvoor bijzonder veel dank.

Literatuur:

- Tips, W. & Halfants, P., 1977a. La collection entomologique de Pierre Halfants, notaire honoraire à Lubbeek (Gellenberg), 1e partie. *Linnaea Belgica*, 7 (1): 13-22.
- Tips, W. & Halfants, P., 1977b. La collection entomologique de Pierre Halfants, notaire honoraire à Lubbeek (Gellenberg), suite. *Linnaea Belgica*, 7 (2): 43-45.
- Tips, W. & Halfants, P., 1978. La collection entomologique de Pierre Halfants, notaire honoraire à Lubbeek (Gellenberg), 3e partie. *Linnaea Belgica*, 7 (4): 94-100.

De prachtige Keizersmantel is een van de doelsoorten van het projekt.

Tabel 2: Huidige soorten in het Zoniënbos.
! = de soort komt vrijwel zeker voor in het Zoniënbos, maar wordt niet gezien op de route;
? = de soort werd recent niet waargenomen, maar komt waarschijnlijk nog wel voor in het Zoniënbos.

Soort	1992	1993	1994	Totaal
Koevinkje	158	219	249	626
Landkaartje	128	133	50	311
Kleine vos	250	13	5	268
Klein koolwitje	48	117	60	225
Atalanta	59	31	50	140
Bont zandoogje	34	45	39	118
Dagpauwoog	78	25	11	114
Bruin zandoogje	-	31	46	77
Gehakelde aurelia	21	23	23	67
Argusvlinder	15	40	1	56
Groot dikkopje	-	22	19	41
Zwartsprietdikkopje	-	17	23	40
Citroenvlinder	11	9	2	22
Groot koolwitje	1	11	4	16
Icarusblauwtje	-	11	2	13
Distelvlinder	2	-	4	6
Oranjetipje	1	2	3	6
Koninginnepage	-	4	-	4
Hooibeestje	1	1	-	2
Kleine vuurvlinder	-	2	-	2
Boomblauwtje	-	-	1	1
Grote weerschijnvlinder	-	1	-	1
Klein geaderd witje	-	-	-	!
Geelsprietdikkopje	-	-	-	!
Sleedoornpage	-	-	-	?
Eikepage	-	-	-	?
Bruine eikepage	-	-	-	?
Kleine ijsvogelvlinder	-	-	-	?
Grote vos	-	-	-	?
Aantal soorten	14	20	18	29
Aantal individuen	807	755	592	2154